

Elméleti alapvetés

Kutatástörténet

Református lelkipásztorokra vonatkozóan mindenekelőtt a Keszeg Vilmos által közzétett élettörténetek jelentik a néprajzi ismeretek fővonalát (Keszeg–Becze 2001, Keszeg 2007). A *Palástban* című kötet előszavában a szerkesztő elmondja, hogy az írott szöveg ezeknek a lelkészeknek lehetőséget adott arra, hogy hosszú hónapok munkájával papírra vessék azt, ami a szóbeliség által feledésbe ment volna. Az írott szó üzen a kortársaknak, eléri a távollevőket és az utódokat, maradandó közege a tanításnak, a kimondhatatlannak. Az idő által feledésbe kényszerített áldozatos munka az írás által beépülhet a köztudatba, az elszenvedett sérelmekért pedig elégtételt nyújt. (Keszeg–Becze 2001: 9–10.) Munkámra nézve éppen az előbb vázolt szándék jelentette az igazi indítékot. Kötetemben a néprajz- és a társadalomtudományok eszköztárával igyekszem a Kalotaszegen élő lelkészek életútjáról írott nyomot hagyni. A főbb témák a szolgálathoz szükséges erőforrás feltárását szorgalmazzák, illetve azokat a viszonyulási módokat, melyek a küldetéstudat és a mindennapi szolgálat teljesítésében differenciálják a lelkészi közösséget. Kalotaszegről számos néprajzi tanulmány született, melyek a lokális társadalom és kultúra részeként idéznek egyházi vonatkozásokat: tárgyi kultúrát, normarendszert, vallási hagyományokat, átmeneti rítusokat, viseletet, nemi szerepeket stb. A *Vallási Néprajz* 15. száma Molnár Ambrus „néprajzos” református lelkészesperes emlékére összeállított tanulmánykötet a kalotaszegi reformátusok népi kultúrájáról is ad ízelítőt, számos történelmi vonatkozású kérdés vizsgálatával, melyek túlmutatnak a tájegység keretein. Könczei Csongor a kalotaszegi cigányzenészek kapcsolati hálójáról írt disszertációt, Tötszegi Tekla pedig a Nádas menti viseletekben megőrzött családi múltat, az áthagyományozott ruhadarabok által a rokoni kapcsolatok rendszerét vetíti az olvasó elé (Tötszegi 2006). Kifejezetten a Kalotaszegen szolgáló református lelkészekről nem született néprajzi kutatás. A templomok, kegytárgyak, népi varrottasok már a néprajzi felmérések kezdetén, a 19. században fő témái lettek a kutatásnak. A vallásgyakorlat egy-egy rítusa, a konfirmáció, az egyházfegyelmezés említést tesz a református lelkészek szerepéről, de sokkal inkább magának az eseménynek és a hozzá kötött hagyomány sűrű leírását adja. A KJNT évkönyvei, a *Krizsa Könyvek*, az *Egyetemi Füzetek*, az *Erdélyi Múzeum* kötetei, a *Korunk* vagy az *Erdélyi Társadalom* tanulmánykötetei számos olyan tanulmányt közölnek, amelyek közvetve érintik kutatásom egyik-másik részét. Ezekből, ezekre a megfelelő helyen, a különböző témák felvezetése, tárgyalása során idézek és hivatkozom. A tanulmányok mellett számos doktori dolgozat jelent meg önálló kötetben, melyek egy-egy régió vagy számomra is releváns téma kidolgozását nyújtják. A rendszerváltást követő hazai néprajzi szakirodalom a modernizáció és individualizáció kiteljesedését

figyelve az erdélyi településeken számot vetett a lokális közösségek mindennapjában bekövetkezett változásokkal. Megfigyelték, ahogy a közösségek felbomlottak, az erkölcsi normák viszonylagossá lettek, a családi-rokoni kötelékek fellazultak, beszűkültek, a hagyományos nemi és nemzedéki szerepek megváltoztak. (Pozsony 2008: 173.) Ezek az adatok a lelkészi életpálya értelmezésének tágabb keretét biztosítják, melyben elhelyezhető a kutatásom számos vetülete. Az online hivatkozások a média által visszatükrözött egyházi, lelkészi munka, sors villanásszerű híradásait ragadják meg cikkek, blogbejegyzések, honlap-közlések formájában. Ezt a forrást ritkán használtam, hiszen nem tudományos jelleggel született írásokat tartalmaz.

A református egyházon belül, erdélyi viszonylatban egyre több egyházi előadás igyekszik megragadni a lelkészek mindennapi életét, ám többnyire az előadó érdeklődésének megfelelően tárgyalják a kérdést. Az előadók szinte kivétel nélkül lelkészek, akik kollégáik segítségére igyekeznek egy-egy, a lelkipásztori munkát érintő fórum-, beszélgetés-bevezető megtartásával. Tartalmukat az egyházi mindennapok és benne a lelkészek szolgálatára vonatkozó tapasztalatok adják, nélkülözve az elméleti keretet vagy adatgyűjtést. Céljukat tekintve terápiás jellegűek, a pasztorál-pszichológia vagy az egyházszervezés néhány üzenete révén igyekeznek a lelkészeknek teendőik ellátásában segíteni. Írott formában, az egyházi sajtóban, elektronikus médiában tudósítások gyanánt kivonatolva jelennek meg. Az egyházi irodalomból néhány kötettel jelzem a főbb munkákat. Ravasz László *Emlékezéseim* című munkájában a bánffyhunyadi gyökerektől a Kálvin téri szolgálatig, számos egyházi és közéleti utalással mutatja be életútját a 20. században (Ravasz 1992). Imre Lajos *Szombatesték a parókián* 52, bibliai idézethez kötött elmélkedésen keresztül igyekszik egy éves keretben lelkipásztor társainak segítségére lenni (Imre 2003). Buzogány Dezső és munkatársainak egyháztörténeti írásai évszázadokat felölelő, az egyházi intézményeket ért kihívásokra adott válaszok által érkeznek meg a diktatúra korszakához. Kiemelve három friss munkát a következőket említem: Tunyogi Lehel Kozma Zsolt teológiai tanár életútját és tudományos munkásságát követi figyelemmel a *Szóra bírvá* kötetben (Tunyogi 2009); Püsök Sarolta *Útközben* című előadás-gyűjteménye különböző egyházi rendezvényeken elhangzott vitaindító gondolatokat tartalmaz a lelkészi munkáról, családról, közéleti szerepvállalásról (Püsök 2016); Székely József lelkipásztor doktori dolgozata a lelkészi hivatás újraértelmezésére tesz kísérletet (Székely 2019). Különböző egyházközségek története, monográfiák formájában szintén említést tesz az ott szolgáló lelkészekről, elődökről, többnyire szűkszavúan, az emlékezés részeként. A Károli Gáspár Református Egyetem honlapján 39 lelkészekkel, egyházi vezetőkkel, tanárokkal és lelkészfelelőségekkel készített „életinterjú” találunk, fotókkal és családfával kiegészítve,¹⁰ azzal a szándékkal, hogy a szövegek segítségével személyes hangvételű bemutatását adja a Magyar Református Egyház mintegy száz esztendejének. A teológiai irodalom számos olyan adatot tartalmaz, mely alátámasztja kutatásom egy-egy vetületét,

10 Forrás: <https://portal.kre.hu/index.php/kiadvanyok/eletinterjuk.html> (letöltve: 2019.03.05.).

mégis visszafogottan és szemelvényesen használom fel, hiszen hatalmas terjedelme és sajátos megközelítése révén kötetem jellege megváltozna.

A külföldi szakirodalom a vallásosság általános tendenciáinak felismerésében segített. A Grace Davie, Malcolm B. Hamilton, Meredith B. McGuire, Timothy Jenkins nevével fémjelzett kötetek gazdag forrásai a vallási élet elemzésének. Ezeket a forrásokat az elemzés általános kontextusának felvázolására használom. Kötetem a néprajzi kutatás eszköztárával igyekszik megragadni a lelkeszi életpálya és munka néhány sarkalatos kérdését.

Az értelmezés elméleti kerete

Elemzésem során magyar, román és angol nyelvű szakirodalomra támaszkodtam.

A *funkcionalista* paradigma¹¹ (Lyotard 1993: 28) kutatásom szempontjából azt az alapot biztosítja, mely által az egyéni és intézményes vallásosság és lokális közösség szoros összefüggésére figyelhetek. A helyi közösség számomra az a vizsgálódási terep, ahol a vallási funkciók megvalósulnak, ahol organikusán összefonódik megannyi szerep, és ahol a társadalom organizált jellege még nem teszi fölöslegessé az egyéni attitűdök morális vonzatát. Ebben a megközelítésben tartalmát veszíti egy másik paradigma létjogosultsága. A *konfliktualista* vagy *dualista* paradigma (Szulovszky 2018: 29), mely osztályellentétekben ragadja meg a társadalom működését, ahol a vallás a népek ópiuma és ahol kibékíthetetlen ellentét feszül a javak birtoklása tekintetében, aligha mondhat valamit témám szempontjából. Igaz, konfliktusok vannak az elemzésben egyéni és intézményi szinten egyaránt, ám ezek nem emelkednek makroszintre, többnyire a személyes kapcsolatok szintjén születnek. Sőt a konfliktusok a közösség, mint egész megújulásának elengedhetetlen részei, melyek által újrendeződnek az erőviszonyok, helyreáll a megbomlott közösségi kohézió, de nem merevedik kibékíthetetlen osztályharccá sem az egyház és a közösség, sem az egyházi vezető és az egyháztagok viszonya. Ezért a funkciókra alapozott elemzés egyéni és intézményes vonatkozásait igyekszem megragadni és egységes képpé formálni a terepre vonatkozóan. Mikroszinten a Erving Goffman-féle szereplélmélet segítséget ad annak értelmezésében, hogy az egyén miként azonosul a közösségből örökölt szerepekkel, vagy miként távolítja el magától e szerepeket, hogyan járul hozzá az egység megvalósulásához (vö. Goffman 1981). A kutatott terep még nem a posztmodern világa, ahol a nagy elbeszélések közösségformáló hatását felváltja az értelmezések párhuzamos együttléte. Kalotaszeg önazonosságának még mindig mélyen gyökerező, folyamatosan megújuló komponense a vallásosság, sőt az egyháziasság. Makroszintű elemzésről esetenben aligha beszélhetünk. A tájegység kétségtelenül sok hasonlóságot mutat más régiók vallásosságával, illetve bizonyos globális hatások itt is megjelennek, de az adatok, az értelmezés színtere

11 Kuhn meghatározása szerint a paradigma általánosan elismert tudományos problémák és megoldásaik modellje (Kuhn 1984: 11 – idézi Szulovszky 2018: 45).

legfeljebb középszintű elemzést tesz lehetővé. Az összehasonlítás más régiók hasonló szintű eredményeivel folyamatosan megjelenik a tanulmányomban. Ebben a keretben értelmezem a szekularizációs elméletet, a nyilvánosság-elméletet, a szervezetszociológiai megközelítést, a kapcsolatháló-elemzés vagy éppen a gender studies alapfogalmait. Az így megrajzolt egyéni és közösségi identitás, a szerteágazó lelkesítő feladatkörök, a vallási és civil jellegű intézmények elemzése funkcionális paradigma követ. A lelkesítő életpályájának értelmezése is ebben a keretben szólal meg. Kötetem fejezetei azokra a sarkalatos kérdésekre tagolódnak, amelyek ezt az életpályát leginkább meghatározzák, ugyanakkor kontextust teremtenek az egyén és környezete vonatkozásában. A családi háttér, a pályaválasztás motivációja, a sorsfordulók, az elérhető humán erőforrás, a gazdasági kapcsolatok, a fegyelmelés gyakorlatának mai lehetőségei, a korkülönbségek olyan alaptémái a dolgozatomnak, amelyeknek külön fejezeteket szánok. Ezek a kérdések holisztikus és interdiszciplináris tárgyalási módot igényelnek, ezért igyekszem érvényt szerezni a néprajzi, antropológiai elemzés mellett a szociológiai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai megközelítésnek, amennyiben az adatok értelmezését segítik. Érdekes elméleti felvetés olvasható Szulovszky János *Vallás – világkép – tudomány* című munkájában. A szerző a „keresztény paradigma” létjogosultságát követeli és védi. A fogalom alatt a keresztény világkép jelenlétét érti a tudományos publikációkban. (Szulovszky 2018: 44–49.) Fájjalja, hogy a tudományosság nevében a kutatás elvesztett minden transzcendens vonást, pedig a világ- és emberképet ma is áthatják az értelmezés bibliai alapjai és a kutató sem függetlenítheti magát ezektől a szellemi gyökerektől. Kutatásomat ennek megfelelően áthatja a keresztény világnézet, sőt lelkipásztorként igen közel állok az adatközlők életvilágához, mégis elsődleges célom, hogy a néprajz eszköztárával, fogalmi apparátusával beszéljek a kalotaszegi református lelkesítő életútjáról. Az idézett tanulmányok nem ideológiai, politikai nézetek szerint, hanem azok relevanciája, használhatósága szerint kerülnek a szövegbe. A társadalmi változások folyamatos alkalmazkodásra kényszerítik a lelkipásztorokat. Ezek alakítják az egyén és a közösség fejlődését, identitását, de szellemi-lelki alapjaiban nem változtatják meg azt a hivatást, amely ma is bibliai alapokat követ, így paradigmaváltásról nem beszélhetünk a lelkesítő életpályáját illetően.

Kutatói kérdések, hipotézisek

A posztmodern korra jellemző társadalmi elidegenedés, atomizáció heterogén társadalmat teremt, melyben egyéni és közösségi szerepek, adottságok és lehetőségek folyamatos konfrontációja révén artikulálódik a jelen, a mindennapok arculata. Kutatásom ezt a változást igyekszik tetten érni, a Kalotaszegen szolgáló lelkesítő vonatkozásában. Feltételezem, hogy a kutatók számára két jól elkülönülő magatartásforma áll rendelkezésre: 1. az egyházi és közösségi hagyományokhoz való ragaszkodás révén egy premodern világnézet és hitvilág képviselője lenni, 2. szakítani a hagyományokkal és merőben újat vállalni a közösségápolás, lelkesítő önmeghatá-

rozás terén, szembeszegülve a helyi közösség normarendszerével, dacolva az intézményes egyház hagyományaival, jogszabályaival. Kutatási alapkérdésként a lelkészi életpálya meghatározottságát és alakulását elemzem, azzal a szándékkal, hogy a fent vázolt két lehetőség hogyan valósul meg az adatközlők életében. Feltételezem, hogy a családi háttér és a neveltetés, a családi életviteli modellek és vallásgyakorlati minták mélyen meghatározzák egy későbbi lelkipásztor pályaválasztását és majdani tevékenységét. Vajon milyen alternatívái vannak a neveltetésnek, a szülői vagy nagyszülői modelleknek, mikor és mi váltja fel ezeket, milyen irányba terelik a lelkész érdeklődését, szolgálatának alapvonásait? A lelkész bár kiemelt pozíciót tölt be a lokális közösségben, exponált helyzetében mégsem marad egyedül. Az elérhető humánerőforrás, illetve annak rekrutációja, mozgósítása meghatározza a szolgálat minőségét és mennyiségét. Vajon kiknek a segítségére számíthat a lelkész egyházi és közösségi munkája során, ki és hogyan marad elkötelezettje ennek a munkának? Egyedüli értelmiségi marad a faluban vagy vannak képzett munkatársai, tisztviselők és tisztségviselők egyaránt? A lelkészek nem csak „lelki”, vallásos tartalmú tevékenységet végeznek, hanem számos közeleti szerepet töltenek be. Mitől függnék ezek a szerepek és ezek sokasága, milyensége? (Egyházon belüli gazdasági szerep, adminisztrátor, saját fizetését előteremti, pályáz, gondot visel az egyházi javakra, stb.) Felnőtt presbitérium kell hozzá, hogy ezekben segítsen. Ugyanakkor a társadalmi elidegenedés egyre kevésbé kedvez egy olyan egyház közeli réteg kialakulásának, akik a számonkérésen túl aktívan részt kívánnak venni az egyházi, közösségi élet alakításában. Feltételezem, hogy a lelkészi életpályák közötti különbséget a szűken értelmezett egyházi teendők végzésén túl a teljes közösség irányába, az egyházin túlmutató civil aktivitás vonatkozásában is meg lehet határozni. A választási élet az általános szekularizáció és fogyasztói attitűdök fényében egyre inkább individualizálódik. A maga módján hívó embert az egyház írott szabályai egyre kevésbé vezérlik. Ennek a fokmérője az egyházfegyelem helyi alkalmazása, illetve ennek hiány(osság)a lehet. Hipotézisem szerint az erkölcsi függetlenedéssel együtt járó egyházi kötődés gyengülése az egyházfegyelem gyakorlása tekintetében a leglátványosabb. Ezzel együtt átalakul a lelkész közösségformáló tevékenysége is, más módszereknek teremtve lehetőséget. Az elcsökevényesedett fegyelmezési funkció helyett szerteágazó közösségápolási lehetőségeket kínálhat és követelhet a szolgálat, de vajon felismeri mindezt a lelkész? Feltételezem, hogy az egyházfegyelmezés szinte teljes hiánya igazolja leginkább, hogy korszakváltás következett be az egyház mindennapjaiban, és így a lelkipásztori szolgálat is visszaszorult a szűken értelmezett vallásos tartalmak tolmácsolására. Végül azt kérdezem, hogy a lelkészek közötti korkülönbség hoz-e lényeges eltérést a vállalt feladatok fontossági sorrendjében, az azonosulást követelő szerepkörök terén? Feltételezem, hogy itt a különbségek elenyészőek. Az egyházban ma is élő tekintélyelvűség, a közös teológiai alapvetés elegendő-e egy lelkészi közösség kialakulásához? Feltételezem, hogy a lelkészek inkább helyi vonatkozásban határozzák meg munkájukat, küldetésüket, és így aligha beszélhetünk közösségről. Feltételezem, hogy az intézményes elköteleződés ezzel egy időben gyengül.

Az alkalmazott módszerek

Munkámban arra teszek kísérletet, hogy a Kalotaszegen szolgáló lelkipásztorok családi, civil vonatkozású, egyházi kapcsolatait néhány ismérv mentén megragadjam. Az elemzés időkeretét szűkítve a 2012–2018 hat éves időszakát jelölöm, mely a Református Egyház jogszabálya¹² szerint egy kormányzási ciklussal egyezik meg. Az egyházmegye tisztviselőit hat évre választják, az esperes, a főgondnok, illetve a gondnok egyszer választható újra két egymást követő ciklusban.¹³ Ez a működési egységkeret megfelelő arra, hogy pillanatképet rögzítsük a Kalotaszegi Református Egyházmegyében szolgáló lelkipásztorok életéről, ugyanakkor ez az időszak egybeesik a doktori képzésem időszakával is. Az adatok érvényessége minden, a lelkészi életpályára általánosítható felismerésen túl, elsősorban erre a választási időszakra és a megszólalt adatközlőkre vonatkozik. A Kalotaszegi Református Egyházmegyében szolgáló lelkészekkel készített interjúk anyaga képezi elsősorban az elemzés anyagát. Az adatgyűjtés a kérdező, érdeklődő kolléga helyzetét rötta rám, melyet sokan örömmel fogadtak, mások némi gyanakvással. A bekapcsolt felvevőkészülék „hol tisztelet, hol rettegés tárgya”, némelyeknek megoldja a nyelvét, másokat pedig arra sarkall, hogy megválogassa mondanivalóját (Keszeg–Becze 2001: 11). Mégis, a kérdezettek szívesen meséltek életükről, munkájukról, valaki meg is jegyezte, hogy ez az első alkalom, hogy megkérdik tőle, hogyan lett lelkész és hogyan éli mindennapjait.

Egy esemény sűrű leírása vagy egyetlen életút részletes vizsgálata helyett a lelkészi munka általános jellemzőit kerestem.¹⁴ Mindenekelőtt az interjúk időpontjának egyeztetése jelentett gondot. Nem tehettem, hogy faluról falura járva naponta több beszélgetést is rögzítsek. Legjobb esetben a lelkészfeleséggel és egy-egy gyülekezeti taggal beszélhettem, és ez volt a legtöbb, ami belefért egy találkozásba. Egybevetve több száz kilométert utaztam, hogy elérjem adatközlőimet. Volt, akit otthonában, iskolában vagy éppen az esperesi hivatalban értem el, de olyan is volt, akivel nem sikerült beszélgetnem, mert kifejezetten kérte, többszörös magyarázkodásomra is, hogy őt hagyjam ki az adatbázisomból.

Az interjúkészítés körülményei igencsak változatosak voltak. Az interjúalanyok többsége csendes helyet biztosított egy-egy irodában vagy a lelkészi lakás félreeső helyiségében. Különös helyzetet jelentett a kertben, filagóriában készített beszélgetés, nemcsak azért, mert a természet hangja is felvételre került, hanem főleg azért, mert a táj és az egyén egységét, a közösség és a lelkész kapcsolatát támasztotta alá a bennünket körülvevő képi világ. Néhányan csendre intették szeretteiket, míg mások folyamatosan beleszóltak a kérdezett beszédébe, kijavították vagy kiegészítettek.

12 A Romániai Református Egyház Törvénytára. 2018

13 A Romániai Református Egyház Törvénytára. 2018: *A romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról*. II rész, 2 fejezet, 69 c. 51.

14 A *Palástban* című kötetben három lelkész élettörténete tárul az olvasó elő, melyek hasonlóságait „egy adott kor hivatástudata és életvezetési modellje” határoz meg. Ez a felismerés vezette a lelkészi munka általános jellemzőinek megragadására irányuló szándékom (Keszeg–Becze 2001: 15).

szítotték őket. Két- három alkalommal az egész család jelen volt. Máskor a gondolatmenetet az ebédre hívó feleség hangja szakította meg. Hivatali ügyintézés is felvételre került, amikor egy-egy egyháztagnak vagy a parókián dolgozó beleszólt a beszélgetésbe, mindez annak jeleként, hogy a kutató jelenléte esetleges és a mindennapi egyházi élet teendői elsődlegesek. Voltak, akik egyházi igazolást kértek, mások pedig segíteni jöttek a parókia körüli munkában. Olyan is volt, hogy megvárta, míg az interjúban a válaszadó szemkontaktussal jelzi, hogy azonnal fogadja, olyan is volt, aki hosszasan hallgatott, másért pedig azonnal felállt az adatközlő. A külső feltételek meghatározták az interjú mélységét. A hosszas gondolatsortól a néhány szavas válaszokig a bizalom és a témának tulajdonított fontosság fokmérői lettek. Nem alakíthattam minden esetben az interjú körülményeit a munkám javára, hiszen sokszor családi környezetbe érkeztem, ahol a jelenlévők végighallgatták egymás szavát. Olyan helyzetem is volt, amikor folyamatosan félbeszakították a válaszadót egy-egy személyes vagy humoros megjegyzéssel, ám amikor rájuk került a sor alig szóltak valamit. Megszéppentek. A felvételek hangminősége és a beszélgetések töredezettsége az én esetemben a lelkipásztorok viszonyulásától függött. Tánczos Vilmos jegyzi meg egy tanulmányában, hogy első igazi élménye az adatgyűjtésről a Mezőséghez köti, amikor Magyarorszáton Maneszes Márton¹⁵ primás és kántor katonadalát rögzítették Kallós Zoltánnal. „Sokunk életében ez volt az első olyan helyzet, amikor valódi néprajzost láttunk valódi terepen. A gyűjtési helyzetre jellemző volt, hogy Zoli bácsi a faliorát is kivitette a szobából, miközben kifejtette, hogy csak szép régi és ép dallamot és csak teljes szöveget érdemes felvenni, lehetőleg tökéletes minőségben.” (Tánczos 2010: 182.) Számomra a jól érthető szöveg elegendő volt az interjú hangminőségének sikeréhez. Akkor volt baj, amikor egy értékes gondolatmenetet megszakított egy családtag vagy egy érkező vendég.

Elemzésem során elsősorban a Kalotaszegi Református Egyházmegyében szolgáló lelkipásztorokkal készült interjúk anyagára támaszkodom, ezekből csupán a legszükségesebbeket idézem. Beszélgettem továbbá olyan személyekkel is, akik életük során kötődtek ehhez a vidékhez, vagy tágabb rálátást biztosítottak a református egyház mindennapjaira. Az adatgyűjtés egyedi helyzetet teremtett, hiszen kettős minőségem összefonódik a beszélgetés kapcsán. A kutató egyszerre kolléga is. Ennek tükrében a kérdezettek gondolatai olykor bizalmasak, ritka esetben viszont szűkszavúságba zárkoznak vagy elutasítják a válaszadást. Az adatgyűjtés egy félig strukturált interjúvezető révén történt, ahol néhány kemény adaton túl, a válaszadók nagyobb témakörök mentén körvonalalták gondolataikat: családi háttér, gyermekkor, párválasztás, szakmai motiváció, sorsfordulók, különböző egyházi kérdésekre adott válaszok, illetve az egyénnel vagy intézményekkel ápolt kapcsolatok. Az így szerzett adatok az adott pillanat, az interjúhelyzet jégeit hordozzák. A kérdezettek helyben építik fel mondandójukat a hosszas, utólagos racionalizáció

15 Maneszes Mártonnal magyarorszáti legátusként találkoztam Péntek Márton lelkészsége idején. Az istentiszteleten kántorként szolgált, majd az ő házában, ebédben is részesültem. Ekkor hegedűjén néhány dallamot eljátszott vendégeinek.

helyett, olykor szívesen időznek a részleteknél, máskor pedig jelzik, hogy ezt *csak nekem* mondják. Tudatában vannak a szó hatalmának, hiszen munkájuk alapeszköze a szó. A visszafogottság esetünkben nemcsak az írott terméket illeti, mely „mervé, megbélyegzővé” (Keszeg–Becze 2001: 10) teheti az oralitást, hanem a feldolgozásra kerülő adatközlést is. Keszeg Vilmos az autobiográfiáról kettős értelemben ír: mint énreprezentációról, illetve mint másokról forgalmazott biografikus narratívumról. A különböző események felidézése vagy elhallgatása által megszerkesztett élettörténet egyedi helyet biztosít az egyénnek a társadalomban. A másokról szóló élettörténetek forgalmazása a kontroll, a szankció szerepét tölti be (Keszeg 2007: 167). Zsigmond Júlia elhallgatási stratégiának nevezi az így megszerkesztett narratívákat, melyen keresztül a felidézett helyzet, konfliktus csupán néhány megszárt elemre kerül bemutatásra. Ennek funkciói: elkerülni a kedvezőtlen kép közvetítését, a lokális konfliktusokban részt vevők védelme – a kívülről kutatóval szemben is –, a hallgatás a megbékélés eszköze (Zsigmond 2015: 73). Az interjúk számos utalást tartalmaznak, melyek feszültséggel teli esetekre, személyi konfliktusokra vonatkoznak, de amelyekről csak annyit osztanak meg az adatközlők, amennyit a nyilvánosságot képviselő kutató rögzíthet. A felvevőkészülék kikapcsolását követően néhány esetben beavattak a részletekbe is, bizalmamra számítva.

A további anyag a Kalotaszegi Református Egyházmegye irattárából származik: törzskönyvi lapok adatai, összesített évi jelentések. A Kalotaszegi Esperesi Hivatal¹⁶ alkalmazottjai készséggel segítettek az adatgyűjtésben többszörös megjelenésem ellenére is. A törzskönyvi lapok, a fegyelmi ügyek dokumentációi, a lelkészeket, gyülekezeteket érintő adatok elsősorban az egyházmegyei levéltárból és irattárból származnak. Mivel az összesítés során kiderült, hogy ezek az adatok korántsem teljeseek, olykor évekig elmarad az új adatok bevezetése, ezért egy rövid kérdőívvel igyekeztem kiegészíteni őket. Készítettem előbb egy átfogó kérdőívet, melyet a kutatás elején arra szántam, hogy leellenőrizzem az interjúk állításait. Később átszerkesztettem és lerövidítettem ezt a kérdőívet, hogy megkönnyítsem a válaszadást és a számítógépes kitöltését is lehetővé tegyem. Négy kérdéstömböt alakítottam ki, melyek a lelkészek családi hátterére, a családalapításra, a lelkészfeleségekre, a lokális és egyházmegyei integrációra, valamint az egyházi jövőképre kérdezett rá. A Kalotaszegen szolgáló lelkészek általános jellemzőit, attitűdjeit ezekből az összesített adatokból olvastam ki.

16 Székhelye: Bánffyhunad, Horea u. 21. sz., Kolozs megye.